

Социално ефективен ли е плоският данък в България?

гл.ас. д-р **Ивайло Янков**

*Институт по социология на БАН,
секция „Социология на икономиката и
политиката“*

Резюме: Коя данъчна политика допринесе за най-високо повишаване на общественото благоденствие? Това е един от централните въпроси, занимавали и занимаващи редица изследователи както в тясноикономическия анализ, така също и в други изследователски полета като социологията, политологията и т.н. Традиционният икономически подход в изследването на предимствата и недостатъците на един или друг вид данък, дори и на цели данъчни системи и политики, следва сравняването на тяхната ефективност като водещ показател за прилагането им. Извеждането на основните дефиниции за ефективност в икономическия анализ е стартовата точка на настоящата статия. Това ще ни позволи да видим недостатъците им и да постигнем две актуални цели. Първата, е да се предизвика широк дебат, като се фокусира изследователското и обществено внимание върху социологическите аспекти на ефективността на данъците. Втората, да се предложи концептуално издържано социологическо разбиране за социалната ефективност на данъчните политики. Специален пример за това е плоският данък в България.

Ключови думи: данъчна политика, ефективност, данъчна криза, плосък данък.

Преди малко повече от половин век Никалъс Калдор [Kaldor, 1963] задава въпроса „Научиха ли се развиващите се страни как да облагат с данъци?“. Смело можем да отговорим еднозначно отрицателно. Подобен отговор е в сила както за развитите западни икономики, така също и за източноевропейските страни. Многообразието от анализи в различните изследователски полета на икономическа тематика ясно ни показват наличието на незавършеност и несъвършенство в икономическия подход. Разбира се, трябва да отчитаме фактът, че поради своята същност публичните финанси остават постоянно динамично променящо се поле и колкото повече една икономика е изоставаща, толкова повече използването на това многообразие от анализи и подходи намалява.

Разглеждайки правителствената активност през призмата на класическите теории на публичните финанси, ние ще забележим, че оценката на ефективността се прави по един комплексен общ начин. Тя се разглежда като баланс между публичните приходи и разходи, извършени от управляващите. На първо място, това проличава от основния принцип за ефективност, този на Парето. Първоначално този принцип не е предназначен да се прилага за институции, а за особени конфигурации на икономическата система. Принципът казва, че една конфигурация е ефикасна, ако е невъзможно да бъде променена така, че по едно и също време да подобри положението на някой индивид (поне един), без да влоши това на друг (поне един). Така

едно разпределение на стоки сред определени индивиди е ефективно, ако не съществува такова преразпределение на тези стоки, което да подобрява условията поне на един индивид, без друг да бъде ощетен. Организацията на производството е ефикасна, ако не съществува начин да се променят вложенията така, че да се произвежда по-голямо количество от една стока без спад в производството на друга, защото, ако бихме могли да произвеждаме повече от една стока, без да сме принудени да намалим произведаното количество от друга, по-голямото натрупване на стоки би могло да се използва за подобряване на условията на някои индивиди, без по никакъв начин да се ощетят други. Следователно едно разпределение на стоки или на производствена схема не е ефикасно, когато съществуват начини още да се подобрят условията на някои индивиди, без по никакъв начин да се влошат тези на други [Ролс, 1998:86].

Недостатъци на модела:

Според Джон Ролс съществуват много конфигурации, които са ефективни [Ролс, 1998:89]. Както подчертава той, би могло да се счита за оптимално и разпределението, при което един индивид е получил цялото количество блага, тъй като тогава не съществува преразпределение, при което положението на някого да се подобри, а на никого да не се влоши. Очевидно в такъв случай индивидът, който притежава всички стоки, трябва да претърпи загуба. Разбира се, продължава Ролс, не всяко преразпределение е ефикасно, както би могло да се предположи от ефективността на подобна несъразмерност. Докато разпределението кара някои хора да желаят да разменят стоки с други, то не може да бъде ефикасно, защото готовността да се тързува показва наличие на възможно преразпределение, което подобрява положението на някого, без да ощетява когото

и да било. Всъщност ефикасно е това разпределение, при което не е възможно да се открият нови изгодни размени. Следователно принципът на ефективността позволява съществуването на много ефикасни конфигурации. Всяка ефикасна конфигурация е по-добра от някакви други, но никоя от ефикасните конфигурации не е по-добра от другите.

Както се вижда, принципът на ефикасността сам по себе си не избира дадено разпределение на стоки и блага като единствено ефикасно. За да се направи избор между ефикасни разпределения, Ролс предлага друг принцип – принципа на справедливостта.

Сред едни от най-известните критици на оптимума на Парето са Калдор и Хикс. Те предлагат модел на икономическа ефективност с не толкова строги критерии, както „ефективността на Парето“. Според авторите даден изход може да бъде по-ефективен, ако страните, които са с по-благоприятен изход, биха могли (на теория) да компенсират онези, които са с по-неблагоприятен изход, и да се стигне до най-благоприятния изход по Парето.

Ключова разлика тук е въпросът за компенсацията. Моделът на Калдор и Хикс не изисква действителното плащане на компенсация, а само съществуването на такава възможност за компенсация и следователно не прави непременно всяка страна с по-благоприятен (или неутрален) изход. За сравнение ефективността на Парето наистина изисква всяка страна да е с по-благоприятен изход (или поне да не е с по-неблагоприятен изход). Доколкото всяко **ефективно разпределяне на Калдор-Хикс** увеличава до възможно най-голяма степен социалното благополучие, дотолкова е задължително всяко едно ефективно разпределяне на Калдор-Хикс да бъде също и **ефективно по Парето**. Това се дължи на факта, че в определен момент по границата на производствените възможности

нито един човек не може да е с по-благоприятен изход, без да направи поне един човек с по-неблагоприятен. Нещо, което вече коментирахме. Все пак, докато всяко едно **подобрене на Парето** е **подобрене на Калдор-Хикс**, повечето подобрения на Калдор-Хикс не са подобрения на Парето.

Според **критерия на Калдор** дадена дейност ще допринесе за оптималността по Парето, ако максималната сума, която печелещите са готови да платят, е по-голяма от минималната сума, която губещите са готови да приемат. Според **критерия на Хикс** дадена дейност ще допринесе за оптималността по Парето, ако максималната сума, която губещите са готови да предложат на печелещите с цел да предотвратят промяната, е по-малка от минималната сума, която печелещите са готови да приемат като подкуп, за да се откажат от промяната. Тестът за компенсация по Хикс е от гледна точка на губещите, докато тестът за компенсация по Калдор е от гледна точка на печелещите.

Критерият за ефективност на Калдор и Хикс бива широко прилаган в икономиката на благоденствието и икономиката на управлението. Така той формира и подчертава обосновка за анализ на разход-печалба, при който даден проект (например ново летище) бива оценен чрез сравняване на общите разходи, като разходите за строителство и разходите за природната среда, с общите печалби, като например печалби от полети и удобство за пътниците. (Все пак, тъй като анализът на разход-печалба също така може да определи различни тежести от социалното благополучие на различни индивиди, например повече на бедните, критерият за компенсация невинаги се търси чрез анализ на разход-печалби.)

Обикновено на проекта би била дадена „зелена светлина“, ако печалбите надвишават

разходите. Това е ефективно приложение на критерия на Калдор-Хикс, защото е еквивалентно на това да изисква печалбите да бъдат достатъчни, така че онези, които имат полза от това, да могат да компенсират на теория онези, които са изгубили.

Недостатъци на модела:

Най-разпространената критика на критерия на Калдор-Хикс е, че той взема под внимание единствено абсолютното ниво на доход, а игнорира неговото разпределение. Проблемът се състои в това, че всички функции на социалното благополучие, които са на базата на критериите на Калдор-Хикс, в основата си са кардинални и следователно претърпяват загуби от проблемите на общността, свързани с несъответствията между маргиналната стойност на парите за богатите и бедните хора.

На едно по-техническо ниво на различни версии на критериите на Калдор-Хикс им липсват желани формални качества. Например Тибор Скитовски доказва, че критерият на Калдор сам по себе си не е съразмерен: Възможно е да има ситуация, при която даден изход А да бъде подобрене (съгласно критерия на Калдор) на базата на изход Б, но изход Б също е подобрене на базата на изход А. Комбинираният критерий на Калдор-Хикс няма този проблем, но може да бъде непреходен (изход А може да бъде подобрене на базата на изход Б, а изход Б – на базата на изход В, но изход А може да не бъде подобрене на базата на изход В).

Представеният преглед на принципите за ефективност не претендира да е най-изчерпателният и не би могъл да има такива претенции. Броят на изследователите, отделили внимание на проблематиката, е значителен, което не ни позволява цялостно разгръщане. Тук ние представихме основните виждания

за ефективността в икономическия анализ, често използван при анализите на различните типове данъчни системи. Лесно е да се забележи, че някои от тях, дори и основният принцип за ефективност на Парето, не са фокусирани само и единствено върху данъците. Както посочихме по-рано, ефективността на данъците и данъчните политики се разглежда в рамките на общата ефективност на бюджетната политика и причината за това е състоянието на икономическия анализ. По груг начин казано, тя може да бъде и функция от провежданата социална, валутна и груг тип политика на правителствата, което да определя до известна степен нейния дизайн. Такъв подход би могъл да бъде особено опасен [Янков, 2010].

Социологическият подход

Следвайки призива на Шумпетер, че „публичните финанси са най-добрата стартова точка за изследване на обществото и неговия политически живот“ [Schumpeter, (1918), 1991:101], много изследователи използват сравнителния и историческия подход в своите анализи. Разбира се, има и такива, живяли и работили преди него, които, анализирайки икономическите явления, в желанието си да обяснят случващото се, излизат извън рамките на чисто икономическия анализ и навлизат в предметните области на други науки. Най-често в полето на социологията. Това не ни изненадва, най-малкото защото данъчните отчети са едни от „най-ранно откритите писани отчети, правени някога“ [Veber and Wildavsky, 1986], което превръща данъчната политика в изключително подходящ инструмент за „социетален анализ“ [Lieberman, 2002:91].

Почти няма социолог, анализиращ обществените явления, който да не докосва въпросите за данъците и данъчните политики.

Спенсър например посвещава цяла глава от „Принципи на социологията“ на развитието на данъчното облагане, което той приписва на войните [Spenser, (1876-96), 1967:213]. Адолф Вагнер свързва икономическото развитие на държавите с размерите на публичните им сектори, а оттам и с възможностите им за развитие. За Карл Маркс данъците са „източник на живот“ за капиталистическите държави, като за първи път заедно с Фридрих Енгелс прокламират прогресивно-подоходното облагане [Marx, 1852; Marx and Engels, 1848]. Макс Вебер намира в данъците изключително плодородна основа за своята теория за властта и социалния конфликт. Той определя данъчната политика като резултат от икономическата борба между различните класи и партии (Weber, 1968). Броят на изследователите и в това поле е внушително голям, пълнотата на което предстои да бъде разкрита в една бъдеща сериозна монография.

Нека за момент заимстваме известната фраза на Ницше за „различните прозорци“. Смело можем да кажем, че гледайки през „различни прозорци“, различните изследователи са забелязали един и същ основополагащ елемент в социалната ефективност на данъчното облагане, въпреки различните си изходни точки. Според нас първи сред тях е Уиксел, който го определя така: „Ефективното преразпределение на публичните блага (ресурси) ще се получи тогава и само тогава, когато това преразпределение е добре финансирано. До такава степен, чрез добро данъчно облагане, което може да бъде разбрано само в контекста на това, че данъците са избрани, за да бъдат финансирани специфични разходи при пълното знание за последиците от преразпределението на тези ресурси и данъчните тежести“ [Wicksell, 1896].

Пълното знание за разпределението на тежестите предполага нещо много важно – широк

ко участие на различните групи в процесите по формирането на ганъчната политика. Впрочем самият Агам Смит казва, че принципите за прословутата „невидима ръка на пазара“ са в сила тогава и само тогава, когато всички пазарни участници разполагат с еднакво пълна информация за състоянието на търсенето и предлагането.

Друг известен изследовател – Гари Бекер, е най-често цитиран с твърдението си, че „конкуренцията между различните групи в процеса по формиране на ганъчните политики е в подкрепа на ефективните ганъчни методи“ [Becker, 1983:386]. Именно конкуренцията на различните групи, тяхното широко участие в процеса на формиране на ганъчните политики изгражда онзи „невидим мост между приходите и разходите в бюджета, легитимиран чрез предложенията им за начините на събиране и изразходване на средствата“ [Wicksell, (1896), 1958]. Би могло да се каже, че подобна линия на разсъждения разглежда държавата като „маса“, около която са се наредили всички граждани на едно общество и трансферират помежду си ресурси. Липсата на прозрачност в процеса на формиране на политиките за събиране на ганъците превръща този механизъм от „открита маса“ в „черна кутия“, а като резултат желание за бягство от ганъци, корупция, кражба на ганъци и дори идентифицираната от Ман тенденция за стопяване на националното стопанство [Peukert, 2004]. Ето защо можем да твърдим, че централен аспект на социалната ефективност на ганъчната система е нейната легитимност, разбира се като степенна, в която системата се ползва с одобрението на ганъкоплатците и доброволното им съгласие да приемат нейните норми и да им се подчиняват.

Факторите, от които зависи легитимността на системата, са многобройни и трудно установими, но може да се сведат до основно

условие за легитимност на системата – нейната „процедурна приемливост“, разбира се като „правилна“ социална агрегация на различните предпочитания относно конструкцията на ганъчната система. Правилността на социалната агрегация на различните предпочитания означава формирането на системата да протича по начин, който позволява различните мнения за конструирането на системата да бъдат априори считани за и третираны като равнопоставени, а в процеса на агрегацията те да бъдат променени, „включвани“ и „изключвани“ (зацитани или незначитани при конструирането на ганъчната система) по ясно установени, приемливи правила, създадени при широко участие на всички засегнати лица и в значителна степен одобрявани от тях.

Горното практически означава също, че за да се поддържа висока степен на социална ефективност и легитимност на ганъчната система, е необходимо да тече постоянен дебат по повод на конструкцията на системата, дискурсна практика, която е в съответствие с установените за такава практика изисквания. Само тогава може да се очаква, че разбиранията на Лафер, че събираемостта на ганъците нараства, когато ганъчните ставки намаляват, може да станат реалност. Може да се каже още, че такава ганъчна система се възприема, схваща, оценява като „правилна“ или „оправдана“, или най-малкото като нещо „неизбежно“ (зло), независимо от факта, че от индивидуална или групова гледна точка може да е преценена като неизгодна. Всъщност едва ли има друга възможност за ганъчната система, която поради самия си характер (отнемане на индивидуален и групов доход) не може да бъде преценена грубо освен като пряко и частно неизгодна. Но заедно с това е възможно тя да бъде преценена като „оправдана“, „правилна“, „приемлива“ или поне „неизбежна“, т.е. индивидите да са склонни

да се подчинят на системата и да спазват нейните нормативни изисквания дори и когато не я одобряват напълно. Как е възможна тази двойственост в начина на преценяване и в отношението към данъчната система? Как е възможно хората да я преценяват като неизгодна, но да я приемат или поне да се подчиняват на данъчната регулация? Нещо повече, възниква и въпросът дали само страхът от установяване на отклонение и санкционирането му кара хората да спазват нормативните изисквания на данъчната система, или има и нещо друго извън и освен този страх.

Очевидно тези въпроси ни отвеждат към проблема за легитимността на властта и данъчната система. Въпросът за легитимността на данъчната система е изключително важен и по друга причина – легитимността в случая е свързващо звено между концептуализирането на властта и данъчната система.

Но по повод на легитимността възниква и проблем – несъмнено това е доста хлъзгаво проблемно поле, което изобилства с различни и често пъти противоположни мнения. Ето защо няма да навлизаме в самата същност на проблема за легитимността. В случая ни улеснява фактът, че има поне една версия на понятието за легитимност, която е подходяща за изразеното по-горе схващане. Имаме предвид схващането на С. Липсет, че легитимността на дадена политическа система зависи, от една страна, от ефективността ѝ, както и от това доколко е ефективна при разрешаването на основните социални конфликти. Пог ефективност той разбира способността на политическата система да извършва адекватно необходимите дейности по управлението и да удовлетворява исканията на влиятелните групи в обществото (от рода на армията или бизнеса) [Lipset, 1981:64-67].

Според Липсет легитимността пък зависи от това дали упражняването на властта отговаря на ценностите на подвластните. На тази основа С. Липсет развива тезата, че легитимността е свързана със способността на системата да създава и поддържа увереност, че съответните институции са най-подходящите за съответното общество [Lipset, 1981:77].

Въз основа на представените схващания Липсет конструира четири възможни отношения между легитимност и ефективност като комбинации между силна-слаба ефективност и силна-слаба легитимност [Lipset, 1981:64-82].

Според Липсет легитимността на американската политическа система може да е образец за устойчивост, като изискването за ефективност на властта се операционализира като изискване за постоянен икономически растеж.

Представеното виждане на Липсет позволява да изпъкне по-ясно споменатата вече връзка между легитимността и разглежданя от нас проблем за социалната ефективност. Дори и съвсем формално тази връзка се забелязва във факта, че разглеждайки легитимността, Липсет веднага се натъква на проблема за ефективността. Но същността на връзката може да се определи накратко по следния начин: възможно е да считаме, че данъчната система е социално ефективна, ако е легитимна, и е готолкова ефективна, доколкото е легитимна. С други думи, легитимността на данъчната система може да се разглежда като основен аспект и израз на нейната социална ефективност.

Разбира се, Липсет изследва легитимността не на данъчната, а на една друга система – политическата, но няма принципни проблеми да се използва неговият анализ и за изследва-

не на легитимността на данъчната система. По-конкретно работата на Липсет позволява да се идентифицират основните проблеми на легитимността и ефективността на данъчната система и връзките между тях.

Както виждаме, легитимността може да се сведе до това, че властта (а в случая – и конкретен дизайн на данъчната система) среща съгласие и подчиняване от страна на подвластните. Съгласието, а следователно и склонността към подчиняване, което среща властта, според Липсет може да се обясни с това, че властта и подвластните са обвързани в една и съща система от ценности.

Именно този момент в теоретичната схема на Липсет, изглежда, представлява специален проблем при разглеждането на социалната ефективност на данъчната система. Важно е да се отбележи, че това схващане изхожда от представата за наличие у подвластните на повече или по-малко единна, хомогенна система от ценности. Във всеки случай сигурно е, че такава представа за легитимност би била невъзможна при липса на система от ценности или – което е все същото – при наличието на разнообразни системи от ценности – групови или дори индивидуални. Обръщаме внимание на този момент поради широко разпространеното в социологическия анализ мнение за голямата и нарастваща вариативност на ценностите или поне на тяхното влияние върху поведението на индивиди и групи. В случая се присъединяваме към имплицитно представеното мнение на Липсет, че у подвластните групи съществува сравнително хомогенна система от ценности и норми.

Но свързването на легитимността на системата със система от ценности и норми повдига и друг въпрос. Той се състои в споменатата вече особеност на индивидуалните оценки за данъчната система – поради

характера си на отнемане на индивидуален и групов доход в тези рамки тя не може да бъде преценена друкое, освен като пряко и частно неизгодна. Но заедно с това е възможно тя да бъде преценена като „оправдана“, „правилна“, „приемлива“ или поне „неизбежна“, т.е. индивидите да са склонни да се подчинят на системата и да спазват нейните нормативни изисквания дори и когато не я одобряват напълно. Редица изследвания са се натъквали на този проблем. Така някои изследователи посочват, че изследваните лица (данъкоплатците) са склонни да приемат, че е необходимо да се увеличат различни социални плащания (пенсиите или други обезщетения), но когато след това бъдат запитани дали за тази цел следва да се увеличат данъците (вноските за социално осигуряване), положителните отговори са били несравнимо по-малко. Впрочем този вид изследвания подсказват и друг проблем – легитимността (а следователно и ефективността) на данъчната система до голяма степен зависи от фактори извън самата данъчна система, а именно от начина, по който се изразходват акумулираните от системата средства. Още по-точно може да се каже, че легитимността на данъчната система зависи от легитимността на целите, които се преследват и постигат при изразходването на средствата, акумулирани от системата. Но по този път на разсъждение въпросът на социалната ефективност се разширява значително и излиза извън рамките, които вече бяха очертани. Оказва се, че за да добием представа за социалната ефективност на системата чрез нейната легитимност, трябва да вземем предвид и легитимността на целите, преследвани при изразходване на акумулираните средства. Без да се отказваме от това твърдение, на което придаваме важно методологично значение при изследване на социалната ефективност на данъчната система, все пак трябва да стесним рамките на изследването и да се опитаме

да постигнем такава представа за легитимността на данъчната система, основана на фактори, които не излизат извън обхвата на самата система, т.е. представляват нейни собствени характеристики.

За тази цел можем да проверим дали е възможно и на какви основания можем да приемем, че данъчната система е легитимна, ако е конструирана чрез процедури, които се приемат за легитимни, а поради това и техният резултат е легитимен. Подобен подход позволява да се даде отговор и на въпроса защо идентични данъчни политики постигат различни резултати в различните страни.

Конфигурация на участниците в процеса на формиране на данъчната политика

Както бе посочено по-рано, изведеното понятие за социалната ефективност ни позволява да анализираме качествените резултати на данъчната политика. Специален пример за това е конфигурацията на участниците в процеса в България. Най-общо той може да бъде описан по следния начин. Министерството на финансите и Министерският съвет в тясно сътрудничество помежду си съставят „дизайна“ на данъчната политика. Министерството на финансите изготвя средносрочни бюджетни прогнози и макроикономически рамки за даден период. От своя страна Министерският съвет излиза с решение за ключовите приоритети. Тези приоритети се съгласуват със синдикатите и работодателските организации на специално организирана тричленна среща. Друг участник в процеса е Народното събрание. В частност комисиите по бюджет и финанси. За тяхното участие е характерно нещо особено. Комисията по бюджет и финанси се включва в

процеса твърде късно, едва когато проектобюджетът се внася за приемане в парламента. Бюджетът се представя според единната бюджетна класификация на приходите и разходите и членовете на парламента нямат представа какви приоритети и програми стоят зад конкретните числа. Явното представяне на приоритетите и програмите на бюджета е необходимо условие за повишаване на качеството на дебата по бюджета и за постигане на политическо съгласие относно фискалната политика. Това не позволява извършването на задълбочен анализ, както и обсъждането на предложените държавни приходи и свързаните с тях политики и програми; не позволява и нещо друго – пряко участие в процеса от страна на данъкоплатците.

Патологичната конфигурация от участници се допълва и от тематичната ориентация и качествата на провежданите изследвания, на чиято основа се вземат решения. Най-общо Министерството на финансите събира данни от няколко държавни институции. Това са оценки и прогнози за основните макроикономически показатели от БНБ и НСИ, данни от НОИ и НЗОК, както и анализи, направени от Агенцията за икономически анализи и прогнози. Стабилността на публичните финанси се анализира и прогнозира с тясно икономически показатели. Фискалната устойчивост се възприема като ситуация, при която правителството е в състояние да обслужва наличния държавен дълг при запазване на макроикономическата стабилност в страната. Последната се е превърнала в бюджетна цел номер едно на всички правителства след кризата 1997 г., тъй като гарантира политическата стабилност на всяка една управляваща група. Подобен подход лесно позволява прехвърляне на данъчните тежести от високодоходните групи към нискодоходните. Какъвто е случаят с плоския данък.

Таблица 1. Събираемост на данъчните приходи в %

	Общо данъчни приходи	Корпоративен данък	Данък върху доходите на физическите лица	Данък гобавена стойност
Към август - 2007	71,0	99,6	76,6	66,6
Към август - 2008	65,4	77,8	58,5	62,7
Към август - 2009	49,9	53,6	58,8	42,8

Източник: Министерство на финансите.

Можем да обобщим, че процесът на формиране на данъчната политика изключва ефективното участие на данъкоплатците от дебата по формиране на политиката, което делегитимира данъчната система, т.е. данъкоплатците губят стимул да участват в подобна система. Това се отразява негативно на събираемостта на данъците, от друга страна. Актуален пример в подкрепа на изказаната теза е въведеният в България плосък данък. Той бе наложен при отсъствието на всякакъв обществен и научен дебат за очакваните резултати и възможности за избор. Въвеждането му бе аргументирано само и единствено на основата на неокласическата перспектива в икономическия анализ и прословутата крива на Лафер, която казва, че когато данъците са ниски, събираемостта ще се повишава. Прогнозите за това не се оправдаха. На таблица 1 е показана събираемостта на данъчните постъпления в % след въвеждането на плоския данък.

От таблица 1 става видно, че очакванията за повишаване на събираемостта на данъците останаха илюзия. Още по-тревожни са данните за изпълнението на консолидирания бюджет за месец февруари 2010 г. В частта на преките данъци се забелязва забавяне на приходите с 7,6 % спрямо февруари 2009 г., а съпоставката на април 2010 г. спрямо април 2009 г. показва намаление вече с 15,7 %¹.

Разбира се, коментарите на привържениците на плоското облагане препращат причините за спада в събираемостта към спада в икономическата динамика. Ние можем да се съгласим донякъде с подобно твърдение, тъй като то има своите основания. Главната причина обаче си остава – фактическото изключване на основната група данъкоплатци от процеса по формиране на данъчната политика.

Заклучение

Изведеното разбиране за социалната ефективност на данъчните политики ни предлага възможността да погледнем през „друг прозорец“ на случващото се около нас, включително и на социалната ефективност на плоския данък. Един такъв поглед ни показва патологична картина. България като страна – член на ЕС, има различна данъчна политика по отношение на преките данъци от основната група страни в ЕС. Ето защо след въвеждането на плоския данък тя попадна в една група страни – посткомунистическите. Страни, характеризиращи се с ниска гражданска активност в политическите процеси и проблематични демократични режими. Процеси, оставащи чужди за западноевропейските страни. Тук е мястото да направим едно важно сравнение. В Ирландия например специфичната

¹ Източник: Министерство на финансите.

конфигурация от участници в процеса на формиране на данъчната политика в най-общи линии може да бъде описана по следния начин. Първо, извършва се перманентен мониторинг на ефектите от данъчната система, осъществяван чрез широкомащабни изследвания, включително и предварителни оценки на ефектите от едни или други промени в данъчната система. Съществен фокус в тези оценки е влиянието върху ниските доходи и бедността. Второ, набиране на регулярна адекватна информация от специализираната статистическа служба и правителството. Трето, публикуване в достъпен вид на резултатите от изследването, което осигурява високо ниво на прозрачност и също така съдейства за висока информираност на гражданските структури, което е достатъчно условие за тяхното участие в процеса по формиране на данъчните политики. Четвърто, използват се различни интердисциплинарни подходи в анализа на данъчната система и нейната ефективност. Пето, изградена е група по данъчна стратегия. Структура, която може да акумулира различни искания и сигнали от различните участници в процеса на данъчното облагане и най-важното – да предлага широка гама анализи, основаващи се на различни научни подходи. Важно е да се отбележи, че тази конфигурация на мониторинг и формиране на ирландската данъчна система не изключва лобирането на някои специфични групи, като например големите данъкоплатци, но до голяма степен компенсират това лобиране чрез акумулиране на искания и обективна информация за положението на другите групи и начина им на участие в данъчния процес.

Като резултат Ирландия постигна драстично свиване на различието между средния доход в Ирландия и този в по-богатите страни от ОИСР. За сравнение, в същия този период 1997 – 2007 г. при приблизително идентична данъчна политика,

но различна (затворена) конфигурация от участници, България постигна икономически растеж и макроикономическа (политическа) стабилност, а след въвеждането на плоското облагане се засилиха и характеристиките за социално неефективните данъчни политики признаци: а) намаляване на общите инвестиции; б) намаляване или даже премахване на вертикалното преразпределение; в) увеличаване на хоризонталното преразпределение, като данъчната система се основава само на косвени данъци, а не на преки; г) увеличаване на подоходните неравенства; д) изключване на широк кръг социални групи от процеса на формиране на данъчната политика; е) наличие на сива икономика, бягство от данъци, корупция; ж) рязък спад в събираемостта на данъците; з) данъчна криза.

В тази статия като отправна точка ние изведохме основните дефиниции за ефективност в икономическия анализ. Това ни позволи да видим недостатъците им и да предложим концептуално издържано социологическо разбиране за социалната ефективност на данъчните политики. Последното ясно ни позволява да регистрираме високата степен на социална неефективност на плоското облагане.

Литература

1. Kaldor, N., Will Underdeveloped Countries Learn to Tax? *Foreign Affairs*, 1963, 41:410-19.
2. Lipset 1981: Lipset, S., *Political man. The social bases of politics.*, The Johns Hopkins University press, Baltimore, Maryland, 1981.
3. Schumpeter, J., *The crisis of the tax state.* In *the economic and sociology of capitalism.* Ed. R. Swedberg, 99-140 Princeton NJ; Princeton university press, 1991.

4. Webber, Carolin and Aaron Wildavsky, A History of taxation and expenditure in the western world . New York, Simon and Schuster, 1986.
5. Lieberman, Evan, Taxation Data as indicators of state – society relations. Possibilities and Pitfalls in Cross-National research. Studies of international comparative development, 36; 2002, 89-115.
6. Spenser, Herbert, (1876-96) The Evolution of Society: Selections from Herbert Spencer s Principle of Sociology. Chicago: University of Chicago Press, 1967.
7. Peukert 2004: Peukert, H., The fiscal sociology approach of F.K. Mann, Paper prepares for second Erfurt conference on fiscal sociology. Erfurt, 2004.
8. Beker, G. S., A theory of competition among Pressure Groups for Political Influence, Quarterly Journal of Economics, 98, 1983, 371-400.
9. Marx, Karl and Friderick Engels, Manifesto of Communist Party. In The Marx – Engels resder, ad. Robert Tucker, New York: W. W. Noton, 1848.
10. Weber, Max, Economy and Society, Berkeley: University of California Press, 1968.
11. Wicksell, K., (1959 (1896)), A New Principle of Just Taxation, in R.A. Musgrave and A.T. Peacock (eds), Classics in The Theory of Public Finance, London, Macmillan, pp. 72-118.
12. Норт, Дъглас, Институциите и институционалната промяна, 1995.
13. Роус, Джон, Теория на справедливостта, изд. „София-А.С.“, 1998.
14. Янков, И., Социална ефективност на данъчната политика в условията на преход, дисертационен труд за присъждане на научно-образователна степен „доктор“, 2008.
15. Янков, И., Данъци и власт, сп. „Социология“, бр. 2, 2010.
16. Ефективността на Калдор-Хукс, http://en.wikipedia.org/wiki/Kaldor_hick_efficient **ИИ**